

Výzkumná sdělení

Aktuálne problémy pedagogického výskumu

Irena Lokšová

Abstrakt: Pedagogický výskum v súčasnej dobe sa orientuje na riešenie bazálnych problémov edukácie. Objektívna analýza problémov výskumu v pedagogike predpokladá zmapovanie jeho súčasného stavu. Výsledky získané porovnávacou analýzou dokumentujú stav a načrtávajú perspektívy pedagogického výskumu v Slovenskej a v Českej republike.

Kľúčové slová: Pedagogický výskum, edukačný proces, metodológia a orientácia pedagogického výskumu.

Ako hlavné trendy transformácie nášho školského systému v ostatných rokoch sa profilovali demokratizácia, humanizácia a decentralizácia, v intenciách humanisticky orientovaných prístupov k osobnosti človeka ako subjektu edukácie. Globálnym cieľom transformačného procesu sa stalo vytvorenie školského systému efektívne prispievajúceho k riešeniu sociálnych, ekonomických, politických, morálnych i etických problémov transformujúcej sa spoločnosti.

Je pozitívnym javom, že na tieto požiadavky spoločenskej praxe reaguje aj naša moderná pedagogická veda, ktorej teória a výskum sa orientuje na riešenie bazálnych problémov súčasnej edukácie, medzi ktoré patria predovšetkým:

- zásadná zmena v chápaní základnej funkcie školy – prestavba školského systému založená na humanistickom poňatí žiaka – predpokladá prechod od retroaktívnej koncepcie výchovy k proaktívnej výchove, akcentáciu rozvíjajúcej a výchovnej funkcie školy,
- dôsledná realizácia reformy učebných osnov s cieľom vytvorenia dynamického nástroja výchovy a vzdelávania,

- frontálna aplikácia moderných koncepcií vyučovania (tvorivé vyučovanie, rozvíjajúce vyučovanie, alternatívne vyučovanie apod.). Súčasné chápanie vyučovacieho procesu zdôrazňuje aktívnu úlohu žiaka pri vytváraní analytickej vedomostnej štruktúry, spracovávaní a využívaní poznatkov a tiež pri ich kritickom hodnotení,
- skvalitnenie odbornej vysokoškolskej prípravy učiteľov,
- zvýšenie významu a efektívnosti pedagogického výskumu.

Pedagogická veda, ako uvádza Průcha (1997), rovnako ako iné sociálne vedy, má dve zložky – pedagogickú teóriu a pedagogický výskum. Rozvoj modernej pedagogiky, v ktorej prevláda explanatívny teoretický prístup nie je možný bez kvalitatívne nového ponímania pedagogického výskumu, ktorého predmetom sú edukačné javy, procesy a efekty.

Objektívna analýza problémov výskumu v našej súčasnej pedagogike predpokladá zmapovanie jeho súčasného stavu. Za cenný prínos na tomto poli vedeckého bádania u nás možno považovať predovšetkým práce Maršálovej (1994) a Šveca (1994), ktoré sú významným príspevkom k budovaniu modernej koncepcie metodológie nášho pedagogického výskumu. Ostatné štúdie venované problematike pedagogického výskumu u nás predstavujú väčšinou praktické návody pre realizáciu výskumu, prípadne sú zamerané na deskripciu konkrétnych výskumných metód a techník.

Za tradičný problém pedagogického výskumu u nás možno považovať určité podceňovanie jeho metodologických aspektov. Švec (1994) upozornil na mimoriadne dôležitú skutočnosť, že aj keď metodologické otázky pedagogického výskumu boli u nás verbálne vždy zdôrazňované a oceňované, fakticky neboli nikdy dostatočne rozvíjané. Tento stav sa prejavuje aj v nedostatku štúdií a v absencii domácej učebnice metodológie pedagogiky. Ako dokumentuje výberová rešerš k metodológii pedagogických vied, z celkového počtu 35 prác venovaných tejto problematike iba 7 bolo publikovaných po roku 1989 (Švec, 1994).

Naše zistenia, vychádzajúce z analýzy literárnych prameňov publikovaných v rokoch 1995–1997 v pedagogických odborných časopisoch plne korešponujú s týmto názorom. Výsledky porovnávacej analýzy publikácií z oblasti pedagogiky ukázali, že zo všetkých analyzovaných príspevkov malo iba 26 % výskumný charakter na báze exploatacie metodológie exploračného a experimentálneho výskumu. U 74 % štúdií prevažovali teoreticko-analytické pozície rôznorodej povahy – napr. historické, filozoficko-etické, didaktické, kazuistické a podobné prístupy, využívajúce predovšetkým kvalitatívne metódy pedagogického výskumu. Z článkov publikovaných v rokoch 1995–1998 v časopise *Pedagogická revue* (Slovenská republika) malo

výskumný charakter 25,9 % článkov, v časopise Pedagogika 22,3 %, Pedagogická orientace 11,2 %, Slovenský jazyk a literatúra v škole 21,5 %.

Tento stav, dokumentujúci súčasnú metodologickú orientáciu pedagogického výskumu u nás, je v rozpore so svetovým trendom, rovnako ako s orientáciou prác publikovaných v našich psychologických odborných periodikách. Pre ilustráciu možno uviesť, že napríklad príspevky publikované v časopisoch American Educational Research, či Review of Educational Research majú iba v približne 38 % teoreticko-kvalitatívny charakter. V psychologickom odbornom periodiku Psychológia a patopsychológia dieťaťa predstavujú experimentálne štúdie, využívajúce kvantitatívnu metodológiu výskumu, až 88 % prípadov.

Našej súčasnej modernej pedagogike doposiaľ chýbala pôvodná monografia koncepčného charakteru venovaná metodológii pedagogiky. Staršie práce – napríklad monografia Skalkovej a kol. (1983) už nemôžu reagovať na súčasné zmeny v edukácii, odrážajúce proces demokratizácie a humanizácie školy, úzko spojené s rozvojom nových vyučovacích technológií a informatiky. Pritom je však zrejmé, že bez pochopenia základných kľúčových otázok samotnej podstaty pedagogického výskumu vo väzbe na nové poňatie predmetu pedagogiky, nie je možné preniknúť do podstaty a hĺbky edukačných procesov a javov. Skúsenosti ukázali, že samotné znalosti a prax v aplikácii výskumných techník a metód spracovania dát nie sú zárukou pochopenia a vysvetlenia komplexných výchovných javov a fenoménov modernej pedagogiky. Na potrebu riešiť túto situáciu reagovali Švec a kol. (1998), ktorých monografia predstavuje komplexnú metodológiu vied o výchove na báze analýzy a deskripcie kvantitatívno-scientických a kvalitatívno-humanitných prístupov v modernom edukačnom výskume.

Problémy pedagogického výskumu majú aj širší spoločenský rozmer, ktorý presahuje rámec pedagogickej vedy. Ucelená spoločenská koncepcia rozvoja školstva a vedy, ktorá by mala aj svoju aplikačnú rovinu, nebola u nás doteraz vypracovaná. Dôsledkom toho je aj nekoordinovanosť pedagogického výskumu, ktorému tak chýba systémovosť a cieľovosť z hľadiska realizácie strategických zámerov našej spoločnosti v oblasti výchovy a vzdelávania. Pedagogický výskum sa mnohokrát realizuje systémom ad hoc, podľa zamerania jednotlivých pedagogických fakúlt, katedier, či dokonca podľa záujmu osôb, ktoré sa uchádzajú napríklad o riešenie grantových úloh. O realizáciu niektorých zámerov v tejto oblasti sa usilujú Štátny pedagogický ústav a Ústav informácií a prognóz školstva. Ich činnosť však má skôr servisný charakter prác realizovaných na objednávku rezortných orgánov a inštitúcií štátnej správy a z pohľadu dlhodobých perspektív formovania stratégie pedagogického výskumu nepredstavuje signifikantný faktor rozvoja.

Z analýzy štúdií publikovaných v pedagogických časopisoch je zrejmé, že doposiaľ sa iba v malej miere realizujú výskumy orientované na spoločensky závažnú problematiku transformácie nášho školského systému. V dôsledku toho absentujú výskumy, ktoré by na báze experimentálnych a kvantitatívnych výskumných metód umožnili hodnotiť efektívnosť zavádzania nových didaktických metód a technológií vyučovania, alternatívnych foriem výchovy, atď. a ich dopad na formovanie osobnosti žiakov a študentov. Preto je obtiažne objektivizovať napríklad systém evaluácie výsledkov pedagogického procesu, či kritériálne verifikovať účinnosť zavádzania národných kurikúl, resp. sledovanie a vyhodnocovanie školských výkonových štandardov porovnateľných s medzinárodnými požiadavkami na absolventov škôl na jednotlivých stupňoch vzdelávania.

Deficity a zaostávanie v oblasti rozvíjania koncepcie a praxe pedagogického výskumu sa premietajú aj v pomalšom rozvoji našej pedagogickej teórie. Tento jav sa zviditeľňuje napríklad v skutočnosti, že niektoré vo svete (ale aj u našich susedov v Česku, Poľsku, alebo v Maďarsku) rozvinuté špeciálne pedagogické disciplíny – ako sú napr. pedagogická diagnostika, prognostika, sociálna pedagogika, metapedagogika, či globálna pedagogika – sa u nás rozpracovávajú iba sporadicky a nesystémovo.

Slovenský pedagogický výskum trpí aj na deficitný systém jeho financovania. Jeho finančné zdroje nemožno porovnávať so štátnymi zdrojmi vynakladanými na financovanie výskumu v technických, prírodných a medicínskych vedách. Výskum v spoločenských, ale najmä v pedagogických vedách možno hodnotiť ako finančne nedocenený a poddimenzovaný z hľadiska reálnych spoločenských potrieb. Jeho rozvoju dostatočne nenapomáha ani súčasný grantový systém, preferujúci nesystémovú formu výberu problémov, ktoré sú skôr praktického než experimentálneho vedeckovýskumného charakteru. Preto granty vo svojej súčasnej podobe nepredstavujú východisko, a to predovšetkým z hľadiska rozvoja najviac absentujúceho základného pedagogického výskumu. Deficitné financovanie výskumu sa prejavuje aj v relatívne nízkom zapojení našich odborníkov do medzinárodných projektov a do práce v zahraničných výskumných a vzdelávacích inštitúciách. Tento stav sa odráža aj v nízkej publikačnej činnosti našich odborníkov v zahraničných časopisoch, čoho dôsledkom je aj relatívne malá informovanosť o výsledkoch nášho pedagogického výskumu v zahraničí. V nadväznosti na prudký rozvoj informatiky sa javí nevyhnutným aj dobudovanie komplexného informačného systému pre potreby pedagogického výskumu.

Jedným z principiálnych riešení načrtnutých problémov pedagogického výskumu môže byť začlenenie predmetov orientovaných na metodológiu pedagogického výskumu do plánov štúdia na učiteľských fakultách tak, by tvorili integrálnu súčasť prípravy budúceho učiteľa. Skúsenosti ukazujú, že

deficit vo vysokoškolskej príprave učiteľa v tejto oblasti je veľmi obtiažne nahraďiť neskôr, v systéme jeho celoživotného vzdelávania (cestou metodických centier, postgraduálneho vzdelávania, seba vzdelávania atď.). Výsledky výskumu agentúry Pedagog napríklad ukázali, že 63 % učiteľov základných a stredných škôl nečítalo v roku 1994 odborné pedagogické časopisy, málo sa využívali aj nové moderné metódy vyučovania. Dôsledkom nedostatočnej prípravy učiteľov v oblasti metodológie pedagogického výskumu je napríklad aj deficit mladých vedeckých pracovníkov v oblasti pedagogických vied. Nie je zriedkavý názor, najmä u učiteľov pedagogických fakúlt, že vysokoškolský učiteľ nemusí robiť výskumnú a publikačnú činnosť, stačí ak je dobrým pedagógom a znalcom teórie predmetu, ktorý prednáša. Tieto javy sa negatívne premietajú i v skutočnosti, že v porovnaní s inými vedami u nás, v pedagogike, pôsobí relatívne nízky počet docentov a profesorov, čo sekundárne nepriaznivo ovplyvňuje rozvoj pedagogického výskumu, budovanie systému doktorandského štúdia v pedagogických vedách atď.

Napriek existujúcim problémom, vývoj slovenského pedagogického výskumu v ostatných rokoch charakterizujú aj viaceré pozitívne zmeny, prejavujúce sa v predovšetkým v jeho obsahovej diverzifikácii, ako aj vo vytváraní nových pracovísk pedagogickej vedy v rôznych regiónoch Slovenska. Nové perspektívy rozvoja pedagogického výskumu sa črtajú predovšetkým v slobode bádania, na ktorej je založená moderná pedagogika.

Literatúra

- MARŠÁLOVÁ, L. Experiment v pedagogickom výskume. *Pedagogická revue*, XLVI, 1994, 9–10, s. 416–427.
- PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997.
- SKALKOVÁ, J. a kol. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha: SPN, 1983.
- ŠVEC, Š. Konceptie metodologie vied o výchove. *Pedagogická revue*, XLVI, 1994, 9–10, s. 403–415.
- ŠVEC, Š. a kol. *Metodológia vied o výchove*. Bratislava: Iris, 1998.

LOKŠOVÁ, I. Aktuálne problémy pedagogického výskumu. *Pedagogická orientace* 2000, č. 2, s. 20–24. ISSN 1211-4669.

Adresa autorky: Doc. Dr. Irena Lokšová, CSc., Prírodovedecká fakulta UPJŠ v Košiciach, Katedra filozofie, pedagogiky a psychológie, Máne-sova 23, 040 01 Košice, Slovenská republika